

Het belang van schoonheid

Rob van Gerwen
Departement Wijsbegeerte, Fac. Geesteswetenschappen
Universiteit Utrecht
www.phil.uu.nl/~rob

Bennekom, 2 oktober 2011

Samenvatting

Schoonheid draagt bij aan ons welbevinden én het motiveert ons. We willen graag schoonheid om ons heen, geen lelijkheid. Maar dat idee is niet zo helder als wellicht lijkt. Als we iets mooi vinden, begrijpen we het—de schoonheid geeft ons toegang tot het andere. Maar we begrijpen het niet door het te overdenken, maar door het te beleven. En dat beleven komt in soorten. Rob van Gerwen zal de verschillende typen schoonheid fileren en tegenover varianten van lelijkheid plaatsen.

In *terloops ontmoete schoonheid* worden we aangenaam verrast door de eigenheid van iets—maar verrast lelijkheid ons niet ook? We houden van *natuurschoonheid*, maar bestaat er wel natuurlelijkheid? We houden van mooie mensen, maar hoe gaan we om met lelijke? Schoonheid wordt ervaren als een gunst. Kan men ons verplichten schoonheid te bewonderen? (Narcistisch gestoorde mensen *eisen* de bewondering van de anderen—o.a. voor hun schoonheid). *Menselijke schoonheid* is nog maar slecht begrepen. Daar komt nog bij dat mensen hun vermeende lelijkheid menen te kunnen corrigeren met cosmetische chirurgie—wat voor schoonheidsideaal zit daar achter? Ten laatste, Goebbels hield van kunst, zegt men, maar het maakte hem niet moreel goed—*schoonheid* verhoudt zich niet eenduidig met het moreel goede. Toch geloven we dat kunstschoonheid met het goede verbonden is.

Schoonheid is ontzettend belangrijk voor mensen. Ik zeg “mensen”, omdat ik geen idee heb hoe het met de andere dieren zit. Dat schoonheid voor ons zo belangrijk is, heeft twee redenen. Ten eerste, en dat is meteen ook de meest voor de hand liggende reden, genieten we van schoonheid, ofwel: de wereld lijkt een fijnere plaats om in te leven wanneer we er af en toe met schoonheid geconfronteerd worden. De tweede reden is een stuk lastiger, want die hangt af van de uitleg die we geven van dat genot dat we ervaren als we iets moois zien, of horen. Ofwel: waarom wordt de werkelijkheid prettiger om in te leven wanneer er meer schoonheid in zit? Dat zal ik eerst moeten uitleggen, want anders denkt u misschien dat het mij om dit soort schoonheid gaat: . . . en dat is niet zo. We hebben echter een hele weg te gaan voordat duidelijk wordt waarom schoonheid zo belangrijk is en over welke schoonheid het dan gaat.

2x
Bradd
Pitt

De eerste stap is het besef dat er verschillende *soorten* schoonheid bestaan. Ieder van die soorten schoonheid heeft zijn eigen objecten, en iedere soort schoonheid heeft ook zijn eigen tegenpool, zijn eigen lelijkheid. Ik doel op deze drie soorten schoonheid: de schoonheid van een kunstwerk; ten tweede, natuurschoonheid en ten laatste, maar zeker niet het minst belangrijk: menselijke schoonheid, meer bepaald: gelaatsschoonheid.

Ik begin met de omweg van de lelijkheid, iets wat zo afstotelijk is dat men er niet mee geconfronteerd wil worden: waar denken we aan als we aan lelijkheid denken? Bestaan er lelijke bomen? Bestaat er überhaupt lelijke natuur? Ik vermoed dat als u nu lelijke natuur in gedachten schiet, dit natuur blijkt te zijn die lelijk *gemaakt* is . . . door mensen. Bossen met snelwegen erdoorheen, bij voorbeeld, of kaarsrechte akkers met kaarsrechte sloten. Wij zijn het dan die de natuur verhinderen om mooi te zijn, lijkt het wel. Want echt lelijke natuur kennen we eigenlijk niet. Is onkruid dan niet lelijk? Nou, we hebben er een hekel aan want het overwoekert plantjes die we nodig hebben voor een of andere doel, maar dat is toch wat anders. Is onkruid vaak niet ook heel erg mooi—van zichzelf? Dus wat is natuurschoonheid? Op die vraag kom ik zo.

Lelijke kunst is ietwat raar taalgebruik, en dat komt vooral omdat we ook al niet snel meer spreken van mooie kunst. Zeker hedendaagse kunst is er helemaal niet meer op uit om mooi te zijn. Kunstenaars willen vooral interessante ervaringen bij hun publiek teweegbrengen en daar hoort lelijkheid gewoon bij—maar dan is het lelijkheid die niet afstoot maar fascineert (als het goed is). Een kunstwerk dat lelijk is in de afstotelijke zin dat men er niet langer naar wenst te kijken, zou er dan een kunnen zijn waarbij het publiek gewoonweg alsmaar niet begrijpt waar de kunstenaar heen wil met haar werk. Het is niet zozeer lelijk, maar ontbeert vooral artistieke kracht. Het doet niet met ons wat het zou moeten doen: het raakt ons niet, althans

niet op een samenhangende manier.

Het woord lelijkheid gebruiken we vaak als we vinden dat iets heel erg niet mooi is. Maar we gebruiken de term ook in positieve zin, dat wil zeggen, we bedoelen echt een bepaald soort kwaliteit in het object, als we zeggen dat het lelijk is. Het *is* echt lelijk—zelf. Wat we dan vooral uitdrukken is dat we er zo kort mogelijk mee te maken willen hebben. Weg ermee, laat me iets moois zien, waar ik van kan genieten. Lelijkheid raakt me wel, maar op een manier die ik niet prettig vind en een veelvoorkomende reden is dat het lelijke ding zich eenvoudigweg ertegen verzet dat ik het op een samenhangende manier ervaar. Ik blijf steken in bepaalde aspecten van het lelijke ding en komt daar alsmaar niet voorbij. Maar is er lelijke natuur? Tja, natuur die door mensen lelijk is gemaakt is natuur waarbij onze ervaring blijft steken bij die inbreng van de mens: we blijven maar steeds met die snelweg geconfronteerd in onze waarneming en slagen er maar niet in ons te concentreren op wat de natuur ons zelf te bieden heeft.

Wat zijn voorbeelden van *natuurschoonheid*? Een mooie steen, of tak, tulp
een bloem: dat zijn mooie objecten die we mee naar huis kunnen nemen en op
de schoorsteen kunnen zetten. Daarnaast hebben we de mooie panorama's.
De toeristenindustrie heeft die netjes voor ons benoemd en met bordjes ge-
markeerd zodat we als we er één met de auto passeren, erop opmerkzaam
gemaakt worden dat we, als we maar eenmaal uitstappen en de lange trap
opgaan, geconfronteerd zullen worden met een prachtig vergezicht. En we
doen dat graag en zijn dan ook vol bewondering. Het is, laten we wel wezen, vergezicht
alsof je naar een prentbriefkaart kijkt: een door anderen geselecteerd beeld:
de details in de verte, daar zie je nauwelijks wat van en je verhoudt je er ook
helemaal niet toe. Je kunt van de plek waar je staat moeilijk daar achter
komen, en als je dat al zou willen doen moet je ermee rekenen dat je erva-
ring grondig zal veranderen. Je geniet van het *overzicht*, eerder dan van de
natuur.

Een derde soort *natuurschoonheid* is wat we ervaren op onze boswande-
lingen. We lopen wat te babbelen, en snuiven de geuren op, genieten van
de stilte en de jaargetijden, en de zachte grond onder onze voeten, totdat
we een eekhoorn achter een boom zien wegschieten. Daar worden we stil eekhoorn
van, we staan erbij stil, stoten elkaar aan en kijken, geconcentreerd. We zien
die eekhoorn, we vinden hem mooi, maar we vinden ook de hele gebeurtenis
mooi, we voelen dat de natuur ons een gunst verleent door zich zo van zijn
mooie kant te laten zien, zonder dat de natuur dat met voorbedachte rade
doet, omwille van ons! De natuur presenteert ons hier haar eigen logica: ze
doet wat ze altijd al doet, en heeft daar geen redenen voor. En dat voelen
we plots. logica

Hieruit leid ik de basisbetekenis van schoonheid af. Schoonheid is het

beseft van de eigen logica van het andere. We ervaren de andersheid van het andere.

Ik heb het tot hier alleen nog kort over kunstschoonheid gehad en wat uitgebreider over natuurschoonheid, maar ik zei nog niets over menselijke schoonheid en daar heb ik goede redenen voor. Over menselijke schoonheid valt heel moeilijk te praten—met mensen. Ik zou nu een stilte kunnen laten vallen en de zaal kunnen rondkijken en dan weet u heel precies wat ik bedoel. En dat is interessant, mateloos interessant.

Wie over menselijke schoonheid praat, heeft het over de schoonheid van mensen, pratend tegen mensen. In zo'n gesprek gaan mensen onherroepelijk en onstuitbaar de schoonheid van de ander overwegen. Dat is problematisch. Om twee redenen: het maakt het moeilijk om er iets over te zeggen omdat de ander er persoonlijk bij betrokken is, maar niet alleen de ander: ook de spreker zelf. En ten tweede, er is een ongeschreven morele wet die het als het ware verbiedt om zo in abstracto over andermans schoonheid te praten, omdat dat een onderwerp lijkt te zijn dat veronderstelt dat die ander er niet bij is. En als die er toch bij is—wat altijd het geval is omdat je er met mensen over praat—kun je er alleen over praten door net te doen alsof dat niet zo is. We moeten hiervoor elkaars menselijkheid negeren.

En menselijke lelijkheid is een nog veel lastiger onderwerp. In kunst is lelijkheid tamelijk simpel het mislukken van de bedoelingen van de kunstenaar; in natuur bestaat er eigenlijk geen lelijkheid, of het is de manier waarop mensen natuurschoonheid verhinderen, maar dat is dus geen *natuur*lelijkheid. Maar lelijke mensen, die kent iedereen. Alleen: wanneer is iemand lelijk? Wanneer is hij of zij ECHT lelijk, vinden we? Als ik nu met u over lelijke mensen ga praten . . . zullen we elkaars menselijkheid weer moeten negeren.

Geloof u me niet? Doet u dan mee met dit experiment: neemt u even de tijd om uw buurman of -vrouw te observeren—het mag geen familielid zijn! En vertel dan uitgebreid en in detail aan hem of haar hoe het zit met zijn of haar schoonheid of lelijkheid.

...

Dat doet u hopelijk niet. Zoals gezegd: dit is heel leerzaam.

Ik zei net: natuurschoonheid is het beseft van de eigen logica of andersheid van het andere: dat het doet wat het doet zonder ons te willen behagen. Met menselijke schoonheid, zo is mijn stelling nu, is het niet anders. Als u iemand mooi vindt gaat dat niet alleen over het uiterlijk, maar evengoed ook over het innerlijk van die ander. Wat u daar ziet is dat die ander is toegewijd. Toegewijd aan het eigen leven—een leven dat die ander met u deelt, al is het alleen maar op het moment van die blikwisseling.

Ik doe een stapje terug om dit punt te maken. Menselijke schoonheid wordt namelijk slecht begrepen in onze cultuur. In werkelijkheid huldigen

we twee normen van menselijke schoonheid, waar er eigenlijk maar één zou moeten zijn. De ene norm is gebaseerd op de mooie mensen die we op televisie en in Hollywood films zien, mooie filmsterren, modellen uit de mode-wereld. Mooie mensen in magazines kennen we allemaal en of we dat nu toegeven of niet: we genieten er allemaal van (maar daar wil ik het niet over hebben). Waar het mij om gaat is dat dat oppervlakkige schoonheid is en dat bedoel ik letterlijk: het is de schoonheid van de oppervlakte van die mensen. modeshow

Ik liet u daarstraks twee notoir mooie mensen zien, Brad Pitt en Beyonce Knowles. Maar wie kent die mensen zelf nu eigenlijk—persoonlijk, bedoel ik? Ik in ieder geval niet. Ik heb geen idee hoe het zou zijn om een tijdje met deze mensen door te maken in alledaagse omstandigheden, om met ze te winkelen en te wandelen, of een maaltijd te delen—een ontbijt op het moment dat we allemaal nog in de nachtelijke kreukels zitten; een lunch midden op een drukke werkdag; een diner met een welverdiend rustige avond in het verschiet—geen idee hoe het zal zijn om met ze te praten. Geen enkel idee ook wat er gebeurt als we ruzie met hen zouden krijgen. We hebben geen notie van hun emotionele leven, van hun persoonlijkheid.

Dat komt omdat we filmsterren steeds maar weer voorgeschoteld krijgen met steeds weer een ander karakter, het karakter van hun personage, of, bij modellen—zonder enig karakter. We denken dat we ons tot hen verhouden, omdat we ons steeds opnieuw in hun personages inleven, maar dat zijn dus niet die mooie acteurs zelf. Dat is de oppervlakte van hun lichamen, gebaartjes en handelingen, maar die zijn voorzien van een mentaal leven dat niet bij hun persoonlijkheid hoort. Daardoor raakt de schoonheid van deze afgebeelde mensen losgekoppeld van hun innerlijk. Dit soort letterlijk oppervlakkige schoonheid nu, is in onze cultuur de boventoon gaan voeren. cc

En we hebben daar veel last van. Hoe dan, zult u zich wellicht afvragen? Wel, de last die we van deze misplaatste schoonheidsopvatting hebben, komt via de medische industrie. Het is veelzeggend dat we cosmetisch verbouwde mensen vooral van de film kennen: afgebeeld maakt het namelijk ook niet zo heel veel uit of het gezicht echt is of namaak, kijk maar naar Angeline Jolie—de foto die ik zojuist liet zien lijkt nauwelijks nog op de foto die ik onlangs op het affiche van haar nieuwe film zag staan.

Maar omdat de vaardigheden van de cosmetische chirurgie zodanig geperfectioneerd zijn dat mensen om het even welke gelaatstrekken op hun gezicht kunnen laten aanbrenge, denken we onszelf mooi te kunnen laten maken door trekken die we zo mooi vinden in het gezicht van, zeg, Brad Pitt op het onze te laten aanbrenge. En niets is minder waar: we maken onszelf zo niet mooier, althans niet, als we de tweede norm voor menselijke schoonheid volgen. Kant

Deze tweede, in mijn ogen betere, norm voor menselijke schoonheid zegt

dat het menselijk uiterlijk een authentieke uitdrukking van het menselijk innerlijk moet geven wil de persoon mooi zijn. Dus, iemand kan een mooi gezicht hebben volgens de oppervlakkige norm, maar als die persoon in onze ogen volstrekt onbetrouwbaar is, zullen we van die oppervlakkige schoonheid niet kunnen genieten. Deze diepere opvatting van menselijke schoonheid komt uit de antieke filosofie, maar ze wordt nergens zo helder omschreven als in een paragraaf in een moderne tekst, de *Kritik der Urteilskraft* van Immanuel Kant, uit 1790 (§ 17).

Ik vat hem als volgt samen: menselijke schoonheid is de expressie van een moreel innerlijk. En deze opvatting strookt prima met die van natuurschoonheid die ik hierboven ontwikkelde: natuurschoonheid, zei ik daar, is het besef van de eigen logica van het andere—welnu, dat geldt dus ook voor mensen: zien we een mooi mens dan zien we ook dat hij of zij authentiek bij zichzelf is en u raakt, niet *om* u te behagen, maar als een gunst, een extra. En menselijke lelijkheid is dan daar waar iets in het uiterlijk van een mens ons verhindert om die mens als persoon in dat uiterlijk te zien. Denkt u aan mensen die aan elefantosis lijden, zoals Joseph Merrick, bijgenaamd de Elephant-man, met gruwelijke vergroeiingen van de botten waardoor ze wanstaltige uitgroeiingen krijgen, die het —en hier gaat het mij nu om— de anderen verhinderen om daaraan voorbij te kijken en rechtstreeks met de persoon in die lichamen te communiceren, met oogcontact—ook al kan men schijnbaar oprecht een gesprek met hen voeren. Maar het gaat ook op bij notoir slechte mensen zoals Osama Bin Laden of Adolf Hitler. Die zijn oppervlakkig gezien niet heus lelijk, maar iets—en u weet precies wat—weerhoudt ons ervan die schoonheid waar te nemen. Weet hebben van hun slechtheid maakt dat we hun schoonheid niet *kunnen* waarnemen.

Elephant

Maar we moeten niet vergeten: het gaat bij menselijke schoonheid, en menselijke lelijkheid om het oogcontact. Als u oog in oog met iemand staat die u lelijk vindt, dan blijven uw ogen daar hangen waar ze alleen overheen zouden moeten scheren; de scheve neus, de piepkleine, scheve, loensende ogen, wat nog. Dat is waarom lelijkheid zo shockerend is en zo pijnlijk voor alle betrokkenen.

We *begrijpen* best waarom iemand die zich lelijk voelt, zich daar ook onzeker door voelt en zich dientengevolge onzeker gedraagt—en die onzekerheid draagt er helaas toe bij dat anderen die lelijkheid oppikken. Omgekeerd begrijpen we ook best waarom mooie mensen zich zelfverzekerd gedragen. Schoonheid en lelijkheid hebben alles te maken met intermenselijke communicatie. We vinden dat dat ergens wel klopt, maar staan er misschien moreel niet altijd achter.

“Lelijke” mensen hebben immers ook recht om serieus genomen te worden en mooie mensen *moeten* juist serieus genomen worden en niet alles gedaan

krijgen omdat ze nu eenmaal toevallig zo mooi zijn. U voelt hopelijk al wel dat dit tot op zekere hoogte wishful thinking is: we *vinden* wel dat het zo moet, maar iedereen is er bij tijd en wijle op te betrappen toch naar die lelijkheid of schoonheid te handelen. Dat we het met die onzekerheid en die zelfverzekerdheid niet per se eens zijn is beredeneerd: een morele visie. Dat we het nochtans best begrijpen gaat echter dieper—dat hoort bij de soort.

Een gelaat is om doorheen te kijken en om u de gelegenheid te bieden u in contact te weten met dat andere lid van deze biologische soort. De schoonheid van een gelaat stelt u precies daartoe in staat omdat die de blik ook nog eens aangenaam maakt. Maar we moeten ons niet laten weerhouden om de persoon te zien: noch door lelijkheid noch door schoonheid.

Om dat punt alvast te verzilveren: u staat nooit oog in oog met een afgebeeld gelaat! Een afgebeeld gelaat kijkt u niet terug aan. Daarom is het ook zo gemakkelijk om het te observeren, en precies daarom ook telt het niet. Afgebeelde gelaten mogen dan mooi zijn, het zijn geen voorbeelden van menselijke schoonheid—die treft men alleen in de interactie.

Goed, schoonheid is dus het besef van de andersheid van de of het ander. Maar waarom is dat zo belangrijk en hoe werkt het? Is schoonheid nu een eigenschap van de ander, of van de eigen ervaring? Wel, eeuwenlang is gedacht dat schoonheid een bepaalde proportie in het object is en het idee dat natuurschoonheid vooral bestaan in objecten die je mee naar huis kunt nemen en op je schoorsteenmantel kunt zetten, appelleert daar ook aan. Maar als schoonheid een bewijs van goede proportie is, waarom vinden we ongeproportioneerde zaken of dieren dan toch vaak mooi, zoals een pauw, of een zwaan met zijn veel te lange nek, en waarom vinden we uitstekend geproportioneerde dieren als slakken of padden dan lelijk?

proportie

Ach, schoonheid is wel daar in het object van onze waarneming, maar het is niet objectief, niet te bewijzen. Het is weliswaar iets van het object zelf dat het voor ons gevoel gemaakt lijkt te zijn, maar schoonheid is het subjectieve besef daarvan. Kant noemt schoonheid soms de subjectieve doelmatigheid van iets: het lijkt alsof het voor de waarnemer (het subject, zeggen filosofen dan) gemaakt is. Het lijkt alsof de eekhoorn om onzentwillen tegen de boom springt. Het lijkt alsof het mooie gelaat zo mooi is om ons te behagen. Maar dat is schijn. Mooie dingen en mooie gebeurtenissen zijn er niet omwille van ons, maar het voelt niettemin aan onze kant alsof ze zonder enige inspanning bij ons passen. Dat zegt iets over hoe wij de werkelijkheid van die dingen en gebeurtenissen ervaren.

Wij beleven het mooie object, dier, de mooie mens of gebeurtenis op een manier die ons doet beseffen dat wij in de werkelijkheid passen. En interessant genoeg, denken we dat we dit soort gevoelens met alle mensen delen. Niet dat iedereen dezelfde mensen mooi moet vinden. Maar iedereen kent

mensen die hij of zij mooi vindt en iedereen heeft van die mensen hetzelfde *type* besef: dat ze in hun uiterlijk hun innerlijk op zo'n manier, authentiek uitdrukken dat dat ons toelaat diepgaand contact met hen te hebben—of naar zulk diepgaand contact te verlangen omdat we de mogelijkheid ervan in de schoonheid van die mens ervaren hebben.

Samenvattend

Kant zegt: schoonheid is een besef dat we met anderen kunnen delen; het is zelfs het besef dat we onze ervaring met anderen kunnen delen. Nergens anders dan in de schoonheidservaring beseffen we op deze manier dat we bij de werkelijkheid passen en dat we, omdat we deze ervaring met alle mensen delen, *met zijn allen samen* bij de werkelijkheid passen. Schoonheid is, volgens Kant de basis van onze *Geselligkeit*: ons gevoel het leven samen te delen. Zonder dat gevoel kan de samenleving niet draaien. Als we alleen maar morele principes, praktische regels, wetten en afspraken hadden, zouden we de noodzaak niet voelen om goed voor anderen te zijn. Dat laat zich namelijk niet met argumenten afdwingen. De noodzaak om het leven goed te leiden, voelen we omdat we diep van binnen deze diepgaande ervaring met anderen delen.

Het is daarom belangrijk dat we beseffen dat we de schoonheid van de natuur het beste beleven wanneer we ons *in* de natuur begeven en erdoor omgeven worden. Mooie natuur is niet alleen die mooie bloem of kei op de schoorsteenmantel, noch is het louter dat afstandelijke beeld dat we vanaf het uitkijkpunt voor ons uitgestrekt zien. Natuurschoonheid wordt het volste ervaren in de natuur, in de contemplatieve wandeling wanneer we ons overgeven aan de eigen logica van wat zich daar allemaal afspeelt.

Evenzo is het niet zo dat we de *menselijke schoonheid* het beste beleven als we veel magazines of films bekijken—dat zijn afbeeldingen! En het is, in mijn ogen, een fatale fout van onze cultuur dat we met zijn allen menen er goed aan te doen ons uiterlijk met cosmetische chirurgie te “verbeteren” of te “corrigeren” om het meer te laten lijken op het uiterlijk dat we in de magazines zien. Afgebeelde gezichten drukken niet de geest uit van de afgebeelde persoon. Menselijke schoonheid beleven we het volst in interactie met elkaar. Door elkaar aan te kijken, en elkaar, in die beantwoorde blik, aan te spreken; door ons te onthouden van te snelle oordelen over de oppervlakte, maar de ander de kans te geven tot ons te spreken, in de blik, oog in oog. Alleen zo kan menselijke schoonheid ons raken. Zoals we ons als belichaamd mens tot de eekhoorn moeten verhouden om de schoonheid van zijn gedrag te beleven, zo moet dat ook met mensen. En over kunst kan ik een vergelijkbaar gloedvol betoog geven, maar daar is nu geen ruimte voor.

Menselijke schoonheid is ofwel oppervlakkig ofwel gebaseerd in contact. Het gevoel dat oppervlakkige schoonheid ons biedt, heeft weinig morele diepgang. Schoonheid die van contact uitgaat daarentegen gaat aan iedere morele

diepgang vooraf, omdat het er veeleer de basis van vormt. Een moraal zonder schoonheid is onmenselijk. En een leven zonder schoonheid is dus niet alleen onprettig en kaal, maar ook diepgaand eenzaam.

1. SONTAG

openen met citaat van Nietzsche uit Sontag *On photography*, p. 184

2. STRUCTUUR

Maar schoonheid is ook gevaarlijk. Mensen die mooi zijn zijn er doorgaans ook aan gewend bewonderd te worden, dat is alleen maar logisch—want de anderen bewonderen hun schoonheid ook. Maar soms *verwachten* mooie mensen dat ook min of meer, in de zin van: als je ze er niet om bewondert doe jij iets fout. Maar mogen mooie mensen die bewondering wel eisen? We hebben het nu over narcisme. Nu ik het zo formuleer, blijkt het een welhaast morele fout van zulke mooie mensen.

Narcisme is het afdwingen van andermans bewondering—dat dat verkeerd is is niet louter een vorm van moralisme (een opgeheven vingertje), maar gaat er ook vanuit dat schoonheid een gunst moet zijn, zowel voor degene die haar waarneemt, als degene aan wie zij toegeschreven wordt. Je kunt niet van iemand eisen dat hij/zij schoonheid ziet en zich daar met een bewonderende attitude toe verhoudt—het moge duidelijk zijn zo'n attitude houdt onder meer in dat men aardig is tegen die ander en dingen doet waar die ander voordeel van heeft.

Maar het probleem bestaat omgekeerd net zo: mag de samenleving wel van mensen eisen dat ze zo mooi mogelijk zijn? Want dat is wat onze samenleving eigenlijk doet via de cosmetica-industrie, de televisie, Hollywood, en cosmetische chirurgie.

3. TSUNAMI'S MOOI VINDEN

Een tsunami over Japan zien vloeien in zijn overweldigende macht roept mogelijk een esthetische ervaring op. Maar waarom is het problematisch de tsunami mooi te vinden als ze zo vernietigend en moorddadig is? De schoonheid dringt zich als het ware aan je op—ze roept een fantastisch gevoelsleven op, dat we nu eenmaal hebben. Maar is het dan niet ongepast zoiets te voelen? Well, je voelt het of je voelt het niet, toch? Maar dat je zo'n fantastisch gevoelsleven hebt, met zulke inhouden, is dat niet moreel problematisch? Ja, dat is het. Mensen zijn moreel problematisch psychologisch gezien!

Oplossing: we voelen die schoonheid weliswaar, maar zullen er niet over praten (met Japanners). Er over praten gehoorzaamt meer rechtstreeks onze morele opvattingen. En we zullen het ook niet snel doen. Tegen onze vrienden wellicht, maar niet tegen een publiek van onbekenden.

De schoonheidservaring heeft echter in zichzelf wel degelijk een morele component. Kant heeft dat mooi uitgelegd: in zo'n ervaring beleven we de

mededeelbaarheid van ons gevoelsleven, van het mentale, en zo'n beleving grondvest onze Geselligheid.

Dat is een interessante paradox. De schoonheid van de tsunami ervaren (en hierover willen en kunnen praten) heeft een diepgaand sociaal en dus moreel relevant karakter. Maar in het licht van een disaster als deze zijn er dingen van groter belang, die te maken hebben met de dood of overleving van mensen—daar spreekt de moraal harder dan de esthetica.

Schoonheid is inherent goed, want het betreft de gewaarwording van een passen—zowel als van de eigen logica van het andere. Als zodanig instrueert het ons niet wat moreel goed is—dat vereist verwerking van inhoud, universalisering, opvattingen. De schoonheidservaring is strikt perceptueel.

4. SCHOONHEID BEWEZEN WERKELIJK

Schoonheid wordt bewezen werkelijk daar te zijn door perceptie. We bewijzen de werkelijkheid van de stoel door zijn affordances te begrijpen middels interactie—erin te gaan zitten—dit veronderstelt polymodale perceptie. Schoonheid is ook een perceptuele ervaring van de eigen logica van het object of de gebeurtenis. Maar het is niet een erkenning van affordances, maar een erkenning van de erkenning, zogezegd. De stoel, bij voorbeeld, toont dat het ons toestaat zijn disposities, zijn affordances te herkennen.

5. SUBVENIENTIE

Schoonheid gaat vooraf aan de eigenschappen die we zouden willen roemen als haar basis. Er is geen sprake van een supervenientie-relatie tussen niet-esthetische en esthetische eigenschappen. Schoonheid is echt—we ervaren haar in een perceptie!—maar strikt perceptuele eigenschappen die we daar ook zien veroorzaken haar niet. We zouden geen regels kunnen opstellen die ons van een set van niet-esthetische eigenschappen bij schoonheid brengen—schoonheid is geen tertiaire kwaliteit geënt in secundaire kwaliteiten. (zie Antwerpen-lezing = Kennedy)

Schoonheid is dus daar bij de dingen. Dat is een.

6. ONGEMAKKELIJKE SCHOONHEID

Ten tweede kan schoonheid ook iets ongemakkelijks hebben. Ik wandel door Utrecht en geniet van mijn omgeving; overal zie ik de lente; ik neem het verkeerslawaaï voor lief (ik abstraheer daarvan) om te genieten van het straatbeeld, en van de park-achtige omgeving, de grachten, de lanen en de bomen die uitlopen. En dan nader ik twee bankjes met mensen erop.

Op het eerste bankje zitten twee, evident mooie vrouwen—die echter,

Figuur 1: Natuurschoonheid (Foto's: Job van Gerwen, 2010)

als ik ze wat genaderd ben, volstrekt alcoholistisch blijken te zijn: ze zijn omringd door bierblikjes, ze gedragen zich ietwat dreigend, praten en gebaren te expliciet, komen me te na, ze stinken ook. Ze leken mooi, maar zijn het niet—kunnen we dat zo zeggen?

Ik passeer ze en nader het tweede bankje. Hierop een stelletje, op het eerste gezicht juist niet bijster mooie mensen—mag men zeggen dat ze “lelijk” zijn? Ze lijken innig verliefd en kijken teder om zich heen, ze genieten, net als ik dat deed, van de ontluikende lente, en van zichzelf, en van elkaar. Ze leken lelijk, maar waren ze dat ook?

Schoonheid onderhoudt een ongemakkelijke relatie met goedheid. Het is moeilijk om van de schoonheid van een verkrachter te genieten; het is moeilijk om mensen die aan Down Syndroom leiden lelijk te vinden, enz.

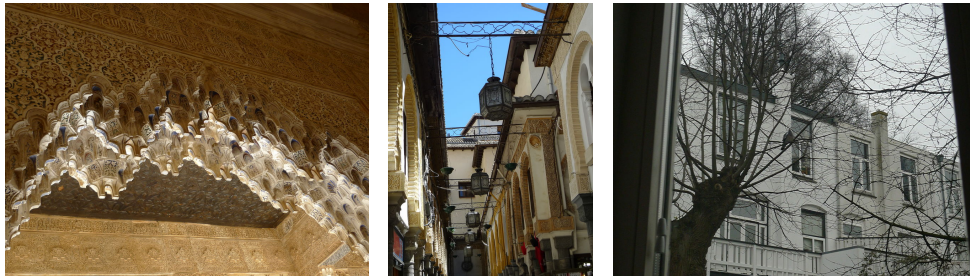
De foto's van Edward Burtynsky illustreren dit ongemak.¹ Op het eerste gezicht zijn dit prachtige taferelen, totdat je beseft wat er precies te zien is. Het besef dat zich dan opdringt is dat schoonheid weliswaar goed lijkt te zijn, maar dat toch niet altijd is—die Chinezen in een kipverwerkingsfabriek, brrr, je zou daar maar moeten werken: daar is niets moois aan; de prachtig rode rivier van zwaar giftig nikkel: dat mag dan wel mooi zijn maar je zou er niet in willen zwemmen. Maar waarom voelen we dit conflict tussen onze esthetische en onze morele waarden? Waarom dringt het zich aan ons op?²

Schoonheid mag dan wel daar bij de dingen zijn, maar daar vinden we ook goedheid of gebrek daaraan—en daarom is schoonheid soms ongemakkelijk. Waarom heeft dat überhaupt iets met elkaar te maken?

¹ Edward Burtynsky *Manufacturing #17*, Deda Chicken Processing Plant, Dehui City, Jilin Province, 2005; *Nickel Tailings No. 34*, Sudbury, Ontario 1996. U vindt ze op <http://www.edwardburtynsky.com> ² Overigens moeten we niet vergeten dat we hier met foto's te maken hebben—en dus met situaties die we niet gauw terloops zullen ontmoeten: maar met doelbewust geselecteerde afbeeldingen. Ik kom hier nog op terug. Eerst de vraag naar het waarom van het conflict tussen schoonheid en goedheid zoals we dat soms voelen.

Figuur 2: Inrichting van huis (Foto's: Job van Gerwen, 2010)

Figuur 3: Straat en decoratie (Foto's: Job van Gerwen, 2010)

7. GEMEENZIN

Kant meende dat het typisch is voor schoonheid dat als we iets mooi vinden dat we dan ook vinden dat anderen het daar mee eens moeten zijn: dat ook de anderen het dan mooi moeten vinden. En daar zit wel iets in, in het idee dat we schoonheidservaringen altijd willen delen op deze manier. Het aangename, zou Kant dan zeggen, is heel anders: als ik een boterham met pindakaas lekker vind maakt het mij weinig tot niets uit of anderen die voorkeur met mij delen. Ik ben inderdaad geneigd te denken dat ik toevallig een voorkeur voor pindakaas heb: dat die persoonlijk is en weinig te maken heeft met gedachten en gevoelens die pindakaas bij mij zou opwekken—pindakaas bevalt onmiddellijk in de zintuigen; in plaats van, middelijk, (via een overweging) in de reflectie.

Zo meent Kant ook dat het bij schoonheid niet om de kleuren of de klanken gaat, maar om hun tekening of compositie. Ik kan niet eens uitleggen hoe een bepaalde kleur oranje eruit ziet, of hoe de klank van een viool precies klinkt, laat staan dat ik iets te berde zal kunnen brengen over de schoonheid ervan.

Scruton wil een bepaald type beleving rehabiliteren: decoratieve schoon-

heid bevalt immers niet uitsluitend in de zintuigen, maar ook in de reflectie—waar we beseffen dat mensen hun best hebben gedaan om de decoraties in het pleisterwerk op elkaar af te stemmen, om de planten in de tuin zo te combineren dat er voor de wandelaar iets valt te genieten, enz. Maar wel waardeert hij vooral bepaalde gevallen van decoratieve schoonheid—tafelschikking . . . —en richt hij zich vooral op het structurerende in de voorbeelden eerder dan op de gewaarwording daarvan in de beleving.

Kant hecht grote waarde aan de schoonheidservaring, onder meer omdat we erin ontdekken hoe de werkelijkheid past op ons kennen—zonder dat ze ons hier tot een kennis-uitspraak verleidt. We vinden het mooi, maar we vinden het geen probleem dat we niet kunnen *uitleggen* waarom dat zo is maar het wel aan anderen kunnen laten zien: we kunnen het dus wel *delen*. Dat is daarom zo waardevol omdat we meteen ook geloven dat anderen het met ons eens moeten zijn: als anderen het niet mooi vinden voelen we een zekere eenzaamheid: vinden ze het wel mooi, net als wij, dan voelen we dat we terecht aanspraak hebben gemaakt op een gemeenzin, een *sensus communis*. We bewijzen ermee, volgens Kant, mensen onder de mensen te zijn.³

8. CONCLUSIES

Concluderend, alledaagse schoonheid overvalt ons, ze is een gift van de werkelijkheid—we zijn er niet op uit om haar te ontmoeten, zoals bij kunst-schoonheid, noch is ze altijd bedoeld. Alledaagse schoonheid toont ons een zekere innerlijke logica in dingen en gebeurtenissen, en bij dieren en mensen toont ze hun toewijding aan het leven. Bij mensen is die toewijding moreel gekleurd—vandaar ons idee dat schoonheid ons laat zien dat iemand goed is. Dat leidt soms tot ongemakkelijke ervaringen wanneer we weten dat iets niet goed is, maar het zich toch als mooi voordoet: we worstelen dan in onze ervaring met onvergelykbare grootheden, onze wetenschap en onze beleving: we willen de immorele of slechte ander, of de verderfelijke situatie niet mooi vinden, maar hij toont zich wel als mooi. Dat bewijst eens te meer dat we standaard geloven dat schoonheid een symptoom van goedheid is. We beseffen in de schoonheidservaring ook iets heel wezenlijks over de natuur: dat ze gewoon doet wat ze doet—en dat ze dat niet doet om ons te behagen: amoreel en toch toegewijd aan het leven.

³ Alleen, op een onbewoond eiland vergaat ons vermoedelijk de lust om noch van schoonheid te genieten—dat is natuurlijk een empirische claim, en eentje die we niet kunnen onderzoeken. Je kunt niet iemand naar zo'n eiland verbannen en hem dan na een tijdje vragen of hij nog mooie dingen gezien heeft Als hij weet dat van hem verwacht gaat worden dat hij over zijn ervaringen rapporteert is hij natuurlijk niet echt los van de mensen. Trouwens, Kant meende ook dat regelmatig van de natuur genieten een zeker teken is van morele goedheid.

Tot zover de aard van de schoonheid van de dingen en gebeurtenissen zelf, en onze ervaring daarvan. Daarnaast willen en kunnen we onze schoonheidsbelevingen ook met elkaar delen en daarmee bewijzen we eens te meer dat we ons leven delen met andere mensen: de schoonheidservaring vertelt ons dat we er terecht aanspraak op maken met andere mensen te kunnen communiceren: kijk maar zoals de wereld zich met zijn eigen logica aan mij laat zien, zo ook aan jou, dus we zitten op dezelfde manier in elkaar. Schoonheid ervaren mobiliseert de toewijding van de beschouwer. De bioloog die bij tijd en wijle ook de schoonheid ervaart van het dierenleven dat hij bestudeert, zal beter gemotiveerd zijn in zijn wetenschappelijk onderzoek. Door schoonheid te ervaren en te delen, geven we blijk van onze toewijding aan het leven. Wie schoonheid beleeft toont zijn eigen toewijding aan het leven en is zelf mooi. Daarin, nu, schuilt het wezenlijke belang van schoonheid.⁴

⁴ Een eerdere versie van dit artikel werd uitgesproken ter gelegenheid van de Studium Generale cyclus “Alledaagse schoonheid”, in Groningen, op 20 april 2010. Mijn dank geldt het publiek aldaar voor kritische vragen.